

Ett tyskt under?

Västtysklands utgångsläge efter kriget var utomordentligt gynnsamt — sett ur en cynisk synvinkel. Landet var sönderslaget, fabrikerne nermonterade och storindustrier avkartelliserade, penning- och kapitalmarknaderna desorganiserade osv. Från ett sånt kaos betraktas det mest diminutiva framsteg som en bländande prestation och en produktionsökning som eljest inte skulle höja många ögonbryn, blir ett underverk.

Existerar ett tyskt underverk? Är det sant som en författare i den amerikanska tidskriften Fortune säger: »Man söker förgäves i historien efter en motsvarighet till den västtyska omvandlingen... Ett land som på fem år har övervunnit destruktion och förtvivlan och blivit en världsmakt?» Den som tittar ett slag på statistikens siffror håller genast med om att det gått bra i Västtyskland efter kriget. Det är ingen tvekan om att man blir imponerad — om man sen vill ta till termer av typen »underverk» beror väl till stor del på vilken uppfattning man har om tillståndet i den tyska ekonomin efter krigsslutet. Visst är det sant det som sagts ovan om desorganisation och allmänt kaos — tyvärr är det bara så svårt att få nåt riktigt grepp om exakt hur illa det egentligen var ställt.

Men kalla det gärna underverk det som hänt efter valutareformen 1948: Bruttonationalprodukten har ökat med ca 75 procent mellan 1948—49 och 1952—53 (till ungefär 130 miljarder riksmark), industriproduktionen har stigit med 150 procent och industriarbetarnas reallöner med drygt 90 procent. Lika imponerande siffror finns på andra områden. Bostäder byggs i massor, fartytg likaså, och de västtyska exportresultaten förskräcker omvärlden.

Den västtyska ekonomin är naturligtvis långtifrån problemfri. Befolkningen har ökat med nära 10 miljoner sen krigsutbrottet till ungefär 50 miljoner, vilket gör 200 invånare per kvadratkilometer. Det har förvärrat bostadsbristen och arbetslösheten och bidragit till att konsumtionsstandarden fortfarande är relativt låg. Den låga konsumtionen sammanhänger också med att importen hållits tillbaka — detta är f.ö. en av huvudförklaringarna till det respektingivande exportöverskottet. Uppräkningen av besvärligheter blir inte fullständig även om man tillägger att det är brist på kapital, att produktiviteten inte är särskilt hög och att den ovissa politiska framtiden är en svår belastning. Bäst kanske problemen illustreras av en jämförelse med förkrigstiden — då blir framgångarna nämligen lite blekare. Den svenska industriproduktionen har näranog fördubblats sen slutet på trettitalet, men den västtyska har bara stigit med 30 procent (sen 1938).

Trots allt kan vi lugnt vara imponerade av Västtysklands ekonomiska utveckling under de senaste åren. Det är den värd. Men vad beror framgångarna på? På den liberala ekonomiska politiken, förstås, säjs det på vissa håll — den fria marknadshushållning, som ekonomiminister Erhard med öm hand försökt installera i landet. Sen bläddrar vi hos den lätt hänskrattande Gustav Cederwall i Tiden, som finner att det väl ändå är för starkt »att utnämna Tyskland, av alla jordens länder

just Tyskland, till frihetens stamort på jorden». Nej, användningen av Västtyskland som exempel på liberal politik är »bluff och hyckleri», så det bör vi tydligen akta oss för.

Två frågor kan ställas och svaren antydas. Har den tyska politiken varit liberal och har den bidragit till den snabba återhämtningen? Man märker utan ansträngning att det blåser en del envisa liberala vindar i Västtyskland — frågan är bara om ekonomin verkligen seglar efter de vindarna. Huvudpunkten i det ekonomiska programmet efter 1948 var att den fria prisbildningen skulle införas. Det talades varmt och länge om den fria prisbildningens och konkurrensens förtjänster, och den ekonomiska politiken genomsyrades, åtminstone på papperet, av en anda som vi vant oss vid att kalla liberal. Men redan i programmet strödde man in vissa väsentliga reservationer. Man ansåg det till exempel nödvändigt att söka påverka den ekonomiska utvecklingen genom olika konjunkturpolitiska åtgärder, och vidare infördes vissa speciella regleringar, bland annat vad bostäder och import beträffar.

Dessutom ställde den bångstyriga verkligheten till med en del bråk när den skulle pressas in i programmet — på vissa håll saknades viljan, på andra förmågan. Följden blev att Tysklands faktiska politik på viktiga punkter kom att avvika från programmet. Så här säger professor Arthur Montgomery: »Liksom fallet är i de flesta västeuropeiska stater, innefattar också Västtysklands nuvarande ekonomiska system väsentliga moment av planhushållning. Inte heller i andra avseenden är liberalismen fullt övertygande. Det har vi själva fått erfara vid våra kommersiella underhandlingar med Tyskland.»

Aven om man antar att den ljuva förälskelse i liberalismens tecken som kommit företagsamheten till del från den västtyska regeringens sida spelat en viss roll för till exempel produktionsökningen, så är det tydligt att den ändå inte kan förklara så fasligt stor del av framstegen. En av den västtyska regeringens egna ekonomer, professor Liefmann-Keil, anser för sin del att den gynnsamma utvecklingen beror dels på den stora utländska hjälpen och dels på att utrikeshandeln byggts upp så snabbt. Säkert ligger det mycket i hans åsikt. Det kan tilläggas att Västtyskland haft förmånen av goda personella resurser — skickliga arbetare och tekniker.

Konjunkturvapen

Är risken för allvarliga konjunkturavmattningar mindre nu för tiden? Det anser de flesta, men nog finns det skiljaktigheter i uppfattning. I debatten kring Erik Lundbergs Konjunkturer och ekonomisk politik utväxlades exempelvis ett antal spetsigheter mellan Lundberg och Gustav Cederwall, som ansåg att Lundberg förgapat sej i alltför hög grad i konjunkturväxlingar av den gamla välkända typen. (Självklart att chefen för konjunkturinstitutet vill ha konjunkturväxlingar, annars blir han ju arbetslös, sa Ulrich Herz i en diskussion.)

Mycket talar onekligen för att framtidens konjunkturväxlingar blir ganska milda; till det bidrar bl.a. en

del viktiga strukturella förändringar. Dessa stabiliserande och stimulerande faktorer har registrerats och systematiserats med enveten noggrannhet av en grupp företagsledare och akademiker i den amerikanska forskningsinstitutionen CED (Committee for Economic Development) och pressats samman på ett femtital sidor i rapporten *Defense against recession — a policy for greater economic stability*. Rapporten, skriven på ett språk som är lakoniskt och intill självutplåning sobert, innehåller mycket av direkt värde för Sveriges del och är också i övrigt intressant eftersom vi ju är extremt beroende av de åtgärder som amerikanerna kan tänkas företa i konjunkturstabiliserande syfte. Synpunkterna är väl knappast nya — nyheten snarare att en grupp framstående företagare medverkat vid utformningen.

Rapporten är genomsyrad av en optimistisk anda som verkar förtroendeingivande, eftersom författarna ger så många rimliga argument för sin uppfattning. Vi kan inte undgå måttliga konjunkturväxlingar i framtiden heller, säger de, men däremot kan vi med hopp om framgång jobba för att slippa de våldsamma svängningarna. Först och främst måste vi se till att efterfrågan på varor och tjänster ständigt stiger — i annat fall är det fara värt att ekonomin kapsejsar. Självklart kan stigande befolkning och inkomster under vissa omständigheter till stor del svara för den nödvändiga tillväxten i efterfrågan, men den stimuleras också av nya och förbättrade produkter, av intensiva försäljningsåtgärder och av en i lagom takt växande penningtillgång.

Men även om ny efterfrågan skapas snabbare och mer systematiskt finns det ingen garanti mot avmattningar. Ett huvudproblem i det sammanhanget är hur ekonomin reagerar inför den första ansatsen till deflation. Tidigare har det som vi vet ibland gått illa i USA därför att ekonomin inte bjudit motstånd mot nedgången, utan tvärtom reagerat på ett sätt som förvärrat den. Den deflationistiska tendensen har mångfaldigats och spritts vidare på grund av finansiella kriser, spiraleffekten — sjunkande inkomster leder till mindre efterfrågan som leder till minskad produktion, som i sin tur leder till minskade inkomster osv. — och den psykologiska kedjereaktionen.

Nu är däremot riskerna mindre att den amerikanska ekonomin skulle reagera på det viset. Chansen är större att finansiella kriser kan undgås, eftersom bankernas ställning är starkare. Den federala budgeten arbetar så att minskningar i de privata inkomsterna kompenseras och det psykologiska hälsotillståndet är förbättrat. Men visst återstår det mycket att göra, t. ex. vad företagens lagerpolitik beträffar. Konjunkturavmattningar har nästan alltid förvärrats av lagerminskningar: företagen har lagt upp stora lager under högkonjunkturen och när det sen börjar peka neråt tvingas de till stora avvecklingar, påpekar CED. På den punkten behövs det först och främst information. Genom en förbättrad lagerstatistik kan vi hållas à jour med lagerutvecklingen; då vet vi när lagren blir oroande stora. Och företagens investeringspolitik har ofta följt konjunkturen alltför tätt i hälarerna på kort sikt; så fort en mindre avmattning inträtt har stora investeringsprogram uppskjutits. Det har naturligtvis förvärrat avmattningen. CED talar varmt för stabila investeringar också när konjunkturen är dålig. Det skulle företagen själva tjäna på, bl.a. därför att det ju blir billigare att investera när priserna är låga.

Sen har vi de statliga åtgärderna. Ett viktigt statligt konjunkturvapen med angenäma associationer är skattesänkningar. De amerikanska skatterna kan sänkas med miljarder dollar på kort varsel, varvid skatteintäkterna ersätts med lån, och det betyder naturligtvis mycket för

att hålla efterfrågan uppe. En sån åtgärd var omöjlig t. ex. 1930 eller 1938, säger CED, helt enkelt därför att skatterna då var mycket lägre. (Den som så behagar finner ju här ett sällan hört argument för höga skatter.) Vidare kan staten bl.a. öka sina utgifter, köra igång offentliga arbeten och förbättra kreditmöjligheterna. Skattesänkningar bör reserveras för allvarliga situationer, anser CED, annars kan det nämligen gå så illa att man byter en deflationsunge mot en inflationsunge. Men i en någorlunda allvarlig avmattning bör man absolut ta till skattesänkningar; faran av att göra intet är så stor att man inte behöver ta så hårt på inflationsrisken.

Nytt folk och gammalt

Det är rätt vanligt numera att teckna en ganska så dystert bild av arbetskraftsförhållandena i det svenska produktionslivet. Visioner frammanas av skäggiga åldringar med svarven i ena handen och kryckan i den andra, som efter arbetsdagens slut på darrande ben förpassar sej till ålderdomshem och ättestupa. I siffror ser »förgubbningen» ut så här: 1950 hade vi enligt folkräkningen ungefär 750 000 män och kvinnor på 65 år eller mer. 1975 beräknas den siffran ha stigit till 925 000. Samtidigt ökar andelen äldre i den grupp som lite slentrianmässigt brukar kallas »arbetsför», nämligen 20—64 år; den gruppen antas totalt sett minska något. Nästa befolkningsproblem hittar vi om vi förflyttar oss från toppen av den kända pyramiden till basen. Antalet barn har ökat — man frestas säga katastrofalt — på grund av den höga nativiteten på 1940-talet. Det sätter bl.a. skolväsendet på hårda prov.

Fabrikerna tycks alltså vara befolkade av i stort sett gubbar och gummor. Ett helt annat intryck får man bland mahognyn och teaken i direktörssrummen — där är skäggen påfallande få. Den slutsatsen ligger nära till hands sen man konstaterat vilken massa ungt folk det är som nått framträdande positioner under senare år. Det är vidare vad Tore Browaldh — själv ung och framåt — kallat en ny typ av företagsledare, fostrad i en atmosfär av överfull sysselsättning, planhushållning, socialt ansvar och människokärlek. De nya företagsledarna är i rätt många fall akademiker — t. ex. Linnér hos B. A. Hjorth & Co, docent i grekiska — och ofta kommer de från någon organisation eller från statsförvaltningen; särskilt Vattenfall tycks producera direktörer i ungefär samma takt som vattenfall. Därifrån kommer bl.a. Vrethem i ASEA. Andra ungdomar — dock inte från Vattenfall — är Giesecke i SAF, Waldenström och Nordenson i Gränges, Odelberg i Noab, Lindencrona i Thulebolagen och Lindström i Cellulosa. Sen har vi ju Lemne, ung och energisk riksbankschef.

Nu tycker vi det är kul och imponerande med alla dessa unga direktörer, men tänk vad gamla dom är om nära år. De har klättrat så högt att vidare klättrande i många fall är uteslutet. Följden blir att vi rätt snart har skäggiga direktörer kring oss igen.

Akademisk dialektik

Kostnadsberäknaren T. P. Frenckner försvarar sin doktorsavhandling:

Jag förstår inte opponerens fråga, men jag har två svar på den.

Och arbetsmarknadsekonomen Rudolf Meidner försvarar sin:

Jag måste erkänna att första kapitlet i min avhandling har en ornamentalt snarare än fundamental betydelse.